

Становище

за дисертационния труд на тема „Монашество и монашеска култура в средновековна България (XI-XIV в.)” на редовния докторант Георги Благоев Канев за присъждане на образователна и научна степен „Доктор”

Автор: проф. д-р Милияна Каймакамова

Трудът е посветен на един безспорно важен проблем в българската медиевистика, чийто отделни аспекти са отдавна в полезрението на специалистите (историци, богослови, филололози, философи), но в своята цялост досега той не е бил предмет на самостоятелно изследване. Това бе една от причините, която ме мотивира като научен ръководител на докторанта Георги Канев да предложи за обсъждане в катедра История на България именно този проблем като тема на неговата дисертация. Другата причина се коренеше във факта, че през последните десетилетия бе публикуван нов изворов материал (писмен и веществен) и значителен брой студии и монографии, пряко свързани с темата, които позволяваха да се пристъпи към обобщаване на наблюденията и резултатите от досегашните проучвания относно значението на монашеството и монашеската култура в духовния живот на средновековна България във времето от XI до XIV в. Третата причина бе, че колегата Канев вече се бе потопил отчасти в проблематиката, тъй като завърши магистърската степен на университетското си образование с успешно защитена дипломна работа, озаглавена „Монашеството в културата на Първата българска държава”. Одобрението на темата за дисертация от страна на колегията постави началото на законовия тригодишен период за нейното разработване от докторанта.

Изследването е осъществено въз основа на задълбоченото проучване разнородните извори, обемната литература и най-новите насоки в развитието религиознанието. Оригинално е решението на Г. Канев да приложи вътрешния метод на разбиране, който дава по-добра възможност за разкриване на духовно-религизната същност на монашеството и на характерните черти на самата монашеска култура.

Това негово решение обяснява и написването на първа глава от дисертацията, в която се проследява зараждането и формирането на източноправославното монашество и неговото проникване на Балканите и в България до началото на XI в. Тя има въвеждащ характер и цели да открие значението на аскетизма като ядро на монашеството

и на монашеската култура. Същевременно тя показва много добре познанията на докторанта върху монашеската институция и преценката ѝ преди всичко от позициите на православния Изток. Въз основа на очертаната география на монашеските центрове в Мала Азия, на Балканите и особено в България, е проследен процесът на утвърждаване на монашеството като съставна част от живота на Църквата и на неговата роля в обществения живот.

Основните приноси на автора се съдържат в следващите две глави от дисертацията, които представляват центъра на изследването. Във втора глава е извършен аналитичен преглед на факторите и условията, благоприятстващи появата и развитието на монашеската култура в България след Покръстването през 865 г. Изградена е систематизирана представа за състава и функциите на преводната и оригинална литература и книжнина (правна, проповедническа, богослужебна, житийна, панегирична, апокрифна, историческа, сборници със смесено съдържание и т. н.), необходима на Църквата за формирането на християнския морал и християнската нравственост у новопокръстените българи. Много добре е разкрита ролята на Климент Охридски, Константин Преславски, Йоан Екзарх, презвитер Козма и черноризец Петър, Патриарх Евтимий Търновски, Йоасаф Бдински и др. за развитието на формиране облика на българското монашество.

Несъмнен интерес буди и опитът на Г. Канев да проследи отношението на средновековния българин към монашеския подвиг. При разглеждането на този въпрос той се опира основно на сведенията в т. нар. *Евангелия за различна употреба* и чинопоследованията за встъпване в монашество. Стига се до извода, че тези два типа паметници най-добре отразяват почитта към подвижническия и монашеския начин на живот. В негова подкрепа авторът подлага на коментар в духа на православната духовност различни житийни епизоди, отразяващи ореола на монашеския подвиг. Ясно в посочено и значението на агиографската, апокрифната и официалната книжнина за неговото утвърждаване както сред народа, така и сред управляващият български елит. Полезно с оглед на бъдещи изследвания е и преценката, която се прави за монашеската святост през призмата на българските еретици и особено на богомилите.

В светлината на най-новите изследвания се актуализира представата за манастирската мрежа в средновековна България през периода XI-XIV в., както и за

пътищата, по които се осъществява формирането на манастирите, ктиторите им и условията, в които се развиват. Специално внимание е обърнато на политиката на византийската власт към духовния живот на българите през XI-XII в., насочена не към унищожаването на тяхното етно-политическо съзнание, а към укрепване на своите устои на основата на общото за българи и гърци православно съзнание. Като най-ярки примери са посочени Пространното житие на Климент Охридски и житието на Иван Рилски, написано от управителя на Средец Георги Скилица, житията на българските отшелници – Прохор Пшински, Гавриил Лесновски, Йоаким Осоговски. Те показват, че усилията на Византия чрез Охридската архиепископия са насочени към утвърждаването на техните култове.

Успешно е обоснована тезата за укрепване на позициите на монашество в българския духовен живот през XI-XIV в. и утвърждаването на манастирите като културно-образователни центрове в столицата Търново и в областните центрове. Според Г. Канев през разглеждания период в средновековна България се създават условия за функциониране на широка манастирска мрежа и за развитие на скално монашество, идиоритмия и отшелничество.

В трета глава се анализират проявите на монашеската култура най-напред в монашеската литература като се отделя специално внимание на четива с практически напътствия, които са различни за отделните групи вярващи, на патеричните разкази и типичите на монашеските братства, както и на някои от знаковите аскетични произведения като *Лествица на Божественото изкачване* от св. Йоан Лествичник, *Поучителни слова*, известно като *Паренесис* на св. Ефрем Сирий, *Църковни слова* на авва Доротея, *Пандекти* на монах Антиох и по-късно *Пандекти* на Никон Черноризец и др. Много добре е очертано значението на приписките като извор за грамотността на монасите – книжовници и кописти, за отношението им към Словото и за техния вътрешен душевен свят.

Втората основна проява на монашеската култура, намерила израз в литургията, също се подлага на подробна преценка. Тук е разгледана водещата ролята на монашеството при съставянето и употребата на богослужебните устава, както и значението на св. Литургия.

Убедително е разкрита функцията на иконата като визуално изображение на монашеския подвиг – светостта. Нейната характеристиката като трета основна проява на монашеската култура е направена чрез иконописните изображения в църковните храмове. Стига се до важния извод, „че иконата е паметник, съчетал по удивителен начин, както духовните, така и материалните аспекти на православната християнска култура” (с. 328).

В заключението се обобщават основните изводи и констатации, до които достига Г. Канев в процеса на своето цялостно изследването върху монашеството и монашеската култура в средновековна България във времето от XI-XIV в.

Неразделна част от дисертационния труд се явяват трите приложения, включващи речник на използвания понятиен апарат, подбрани примери на православен аскетичен подвиг сред подвижници на благочестието и светии от XIX – XX в. и обожението като цел на монашеския живот, представено чрез избрани откъси от Беседата на св. Серафим Саровски с дворянина Николай Александрович Мотовилов за смисъла на християнския живот. Те допълват представата за стремежа на автора да представи възможно най-подробно и задълбочено изследваната от него тема.

Горепосочените приноси в дисертацията ми дават основание да препоръчам на почитаемите членове на научното жури да присъдят образователната и научна степен „ДОКТОР” на Георги Благоев Канев. Убедена съм, че той напълно я заслужава.

22. 04. 2014.

Проф. д-р Милияна Каймакамова

София